

Tvivlen og det målbare

– må arkæologen tænke sig om under en bygherrebetalt udgravning?

Af museumsinspektør Lennart S. Madsen, Haderslev Museum

Igennem snart mange år har vilkårene for den arkæologiske virksomhed i Danmark været dikteret af de økonomiske betingelser, som i forskellige lovkomplekser har været opstillet for nødudgravningerne. Det er denne form for udgravninger, der igennem flere årtier har udgjort størstedelen af de arkæologiske undersøgelser i Danmark, og derfor har betydet mest for udviklingen af museernes udgravningspraksis, og uden tvivl også den benyttede udgravningsmetode.

Denne praksis har nemlig indebåret, at det er de økonomiske rammer, der er blevet lagt for hver enkelt nødudgravning, der – i hvert fald på et overordnet plan – også har udstukket rammerne for den arkæologiske metode, der har kunnet anvendes på den enkelte gravning. Nødudgravningerne har sat dagsordenen for udviklingen af den arkæologiske metode i Danmark. Budgetter betyder næsten automatisk, at der skal foretages prioriteringer, og at der er lagt en begrænsning på, hvor lang tid den enkelte arkæolog kan anvende på en udgravning. Begrænset tid indebærer, at grundlaget for den enkelte udgravning, dvs. afdækning, afrensning, opmåling, anlægsbeskrivelse, den egentlige udgravning, fotodokumentation, ajourføring af lister og sikring af fund kommer til at fylde meget i forhold til overvejelser, refleksioner, diskussioner og undersøgelse af alternative fortolkningsmuligheder. Rent tidsmæssigt kommer dokumentationen af udgravningen til at fylde meget i forhold til tolkningen af den.

Stram økonomi og løse ansættelser

Det er næppe nogen hemmelighed, at de økonomiske rammer for den danske nødudgravningsarkæologi altid har været meget snævre, ikke mindst når man måler den i forhold til flere af vore nabolande. Dette har under den foregående museumslov naturligt lagt nogle særligt snævre rammer omkring danske udgravninger, rammer der bl.a. indebærer, at der ikke automatisk var midler til konservering eller naturvidenskabelige undersøgelser, og at der rent budgetmæssigt kun kunne medregnes 33 % af udgravningslederens tid på

selve udgravningen til, at denne kunne udfærdige en beretning. Disse begrænsninger har naturligt medvirket til, at selve beretningsskrivningen igennem mange år er blevet rettet imod at sikre, at den fornødne dokumentation blev medtaget i beretningen. Det man var sikker på, det der kunne tælles og måles, kom med, hvorimod alle de usikre punkter, al tvivlen og alle diskussionerne blev udeladt eller kun lige berørt. Dette kan man forvise sig om ved at genlæse den gamle beretningsvejledning fra 1980'erne.

Denne udvikling er for så vidt blevet forstærket af beskæftigelsessituationen indenfor dansk arkæologi. Der er igennem de seneste årtier blevet ansat mange arkæologer ved de danske museer, men for langt størstedelen af dem gælder, at de er ansat på såkaldt "indtægtsdækket virksomhed". Det drejer sig altså ikke om fastansættelser, hvor arkæologen godt kan tillade sig at bruge længere tid på en udgravning eller en beretning end det antal timer, der står i budgettet, men om "løse" ansættelser, hvor tiden er gået, når timerne er brugt op. Derefter skal arkæologen enten videre til den næste gravning, til et andet museum eller til a-kassen. Det giver næsten sig selv, at denne ansættelsesform ikke er befordrende for øget refleksion i forbindelse med den enkelte udgravning.

De snævre økonomiske rammer har altså været en livsbetingelse for de danske arkæologiske museer igennem mange år. Der har været langt imellem de store forskningsgravninger med en solid økonomi, og de fastansatte arkæologer på museerne har i takt med det stigende antal nødudgravninger haft

nok at gøre med at administrere og sikre, at deres løst ansatte kolleger har kunnet gå fra gravning til gravning uden at blive fyret. Dette har nødvendigvis haft konsekvenser for hvilken arkæologisk metode, der er blevet udviklet undervejs.

Effektivisering og det målbare

Den konstante fokusering på en snæver økonomi har på mange museer bevirket, at man igennem årene har forsøgt at effektivisere selve den arkæologiske proces. Når budgettet var udregnet efter, at man skulle kunne udgrave 1000 m² boplads om ugen, så har den eneste mulighed for at skaffe arkæologerne mere udgravningstid været, at gøre registrering og opmåling så effektiv som mulig. Der er udviklet beretningsskemaer, stolpehulsskemaer, lagbeskrivelsesskemaer, og meget andet, og der er blevet arbejdet med alle former for opmålingssystemer fra feltpanthografer over topometre og totalstationer til GPS – alt sammen for at effektivisere udgravningernes dokumentationsfase og skaffe arkæologerne mere tid til selve udgravningen og den tilhørende refleksion. I de senere år har indførelsen af computerteknologi på museerne, og de muligheder for effektivisering af udgravningsprocessen dette medie har medført, naturligt tiltrukket sig stor opmærksomhed. Den elektroniske gravebog og GIS-teknologien er det, der i disse år står i centrum for udviklingen af den arkæologiske metode på museerne.

Meget er naturligvis blevet vundet gennem denne udvikling. Der er forhåbentlig ikke tvivl om, at selve dokumentationsniveauet på de enkelte udgravninger generelt er blevet hævet igennem de senere år. Med moderne opmålingsteknologi og et hav af skemaer til at sikre, at alle spørgsmål bliver besvaret, er mulighederne for en fyldestgørende dokumentation i hvert fald til stede, og de elektroniske medier vil i de kommende år sikre, at alle tænkelige spørgsmål til materialet vil kunne besvares ved hjælp af de mange krydsreferencer, som teknologien åbner mulighed for.

Men til gengæld har denne fokusering på dokumentationen og den effektive opmåling måske også haft en tendens til at tage overhånd. Jo mere man kan dokumentere, og jo lettere det

bliver at gøre det, jo mere dokumentation vil man også forsøge at sikre. Alt hvad der på nogen måde kan måles og vejes skal med, og langsomt kan denne del af udgravningsfasen komme til at tage mere og mere tid. I hvert fald kan man stille spørgsmålstegn ved, om det oprindelige formål med effektiviseringen, nemlig at skaffe arkæologerne mere tid til refleksion og diskussion under udgravningen, overhovedet er blevet opfyldt! Vi har haft fokus på en effektivisering af den arkæologiske udgravningsvirksomhed, har udviklet den målbare, ”naturvidenskabelige” del af vores fag, og har muligvis undervejs haft en tendens til at glemme den reflekterende, diskuterende, mere ”humanistiske” side af arkæologien. Er det mon en udvikling arkæologien er ene om i disse år?

Den nye museumslov

Med den nye museumslov har vi nu fået nogle betingelser for nødudgravningsvirksomheden i Danmark, der både kan medvirke til at forstærke denne udvikling, men også potentielt rummer muligheder for at vende den.

Den største ændring med den nye lov er naturligvis, at det nu ikke længere udelukkende er skatteborgerne, der via forskellige offentlige kasser betaler for de arkæologiske undersøgelser. Med indførelsen af ”skadevolder-princippet” er det i et stort antal tilfælde blevet private bygherrer, der finansierer nødudgravningerne. Dette betyder u-vilkårligt, at der vil være mere direkte fokus på, hvor effektivt en udgravning bliver gennemført. Kulturarvsstyrelsen vil – bevidst eller ubevidst – søge at sikre, at udgravningerne bliver så effektive (læs: billige) som muligt, de enkelte museer vil i forbindelse med budgetlægningen rette sig ind herefter, og den enkelte bygherre, hvis tegnebog det går ud over, vil naturligt holde øje med, at der, om man så må sige, ”bestilles noget” på udgravningen. Så længe der skovles, måles op, nivelleres, fotograferes og tages genstande op får man noget for pengene, og udgravningen skrider frem, hvorimod det, for en bygherre, måske kan være svært at forstå, at vedkommende skal betale for, at arkæologerne står og diskuterer, sidder i skurvognen, når der ikke er pause eller viser en skoleklasse rundt på udgravningen. Det er ikke svært at sætte sig ind i; man kan bare tænke over, hvordan man selv ville forholde sig til den

tilsvarende situation, når man har håndværkere derhjemme. På et stort antal udgravninger vil der altså være en meget mere direkte forbindelse mellem arkæologerne og den, der betaler, og vedkommende vil have et naturligt ønske om at se, at der arbejdes hele tiden.

Med den nye lov er det altså stadig de begrænsede økonomiske midler til den enkelte udgravning, der sætter dagsordenen, men samtidigt er der kommet endnu mere opmærksomhed på alt det, der kan måles og vejes. Det kan være svært for en bygherre at forstå, at arkæologi er en videnskab, der kræver refleksion, diskussion og formidling, specielt når vedkommende er blevet tvunget til at betale. For den private bygherre er arkæologen at sammenligne med mureren eller maleren; men i modsætning til bygherrens syn på kvaliteten af mureren og malerens arbejde, så vil vedkommende ikke nødvendigvis interessere sig for, om arkæologens arbejde udføres så godt som muligt. Bygherre vil sandsynligvis være noget nær ligeglad, bare vi bliver færdige til tiden, og helst lidt billigere end budgetteret.

Resultatet af udgravningen skal præsenteres for bygherre i en bygherrerapport, og det er på mange måder en vanskelig disciplin at skrive en sådan. For det første skal den naturligvis præsentere resultatet af udgravningen på en videnskabelig forsvarlig måde. Det er altså en udgravningsberetning i klassisk forstand, og den skal vurderes som sådan. Men samtidigt skal den overbevise bygherre om, at vedkommende rent faktisk har betalt penge til noget, det var værd at give penge ud på. Rapporten skal fylde noget, der skal være gode billeder i, den skal være skrevet i et sprog, der er nogenlunde forståeligt, og man kan umiddelbart have en tendens til at undlade at bruge ord som "antage", "formode", "muligvis", "det kan diskuteres om", "tyder på" og lignende. Når man skal overbevise nogen, er det et godt udgangspunkt at lyde så sikker som muligt. Derfor vil der også være en indbygget tendens til at gøre meget ud af det målbare i bygherrerapporten: Antallet af stolpehuller, deres dybde og bredde, tykkelsen og sammensætningen af lagene, mængden af genstande, og gerne en mere udførlig beskrivelse af de mest spektakulære fund. Alt i alt er dette noget, vi har en fornemmelse af, en bygherre vil

kunne forstå, og i hvert fald kan denne se, at der er blevet "produceret" noget under udgravningen.

Bygherrerapporten er derfor et af de elementer i den nye museumslov, der vil kunne medvirke til at forstærke den "naturvidenskabelige" del af dansk arkæologi. Det samme gælder naturligvis det faktum, at der nu er blevet mulighed for at få naturvidenskabelige undersøgelser betalt. Som udgangspunkt står der altid en post til naturvidenskabelige undersøgelser på budgettet, og den enkelte arkæolog vil helt automatisk blive tvunget til at tænke naturvidenskab med ind i langt de fleste udgravninger. Den nye museumslov vil derfor uden tvivl medvirke til at integrere de naturvidenskabelige metoder langt mere i dansk arkæologi, end det hidtil har været tilfældet.

Må man tænke sig om?

Der er altså mange elementer i den nye museumslov, der helt af sig selv vil forstærke den udvikling, der igennem de seneste årtier har sat sit præg på dansk arkæologi. Men er der så slet ikke plads til diskussioner, metodeafprøvning og fremlæggelse af usikkerhed i tolkningerne under den nye museumslov? Undertegnede vil mene, at det er der, og at disse muligheder faktisk potentielt er blevet bedre, end de var under den gamle. To ting taler herfor. For det første er der med den nye lov overhovedet ikke blevet rokket ved faktum, at det er udgravningslederen, der er ansvarlig for valg af metode under udgravningen, og at det er udgravningslederen, der skriver bygherrerapporten /beretningen efter udgravningens afslutning. På trods af de snævre – processuelle – rammer, som den ovenfor skildrede udvikling sætter, er det stadig udgravningslederen, der i sidste ende er ansvarlig for, om den post-processuelle metode kommer til at spille en rolle for den enkelte udgravning eller ej. Der er intet i museumsloven, der hindrer dette.

For det andet er der med de af Kulturarvsstyrelsen fastlagte principper for budgetlægningen skabt nogle økonomiske rammer for beretningskrivningen, der faktisk giver langt bedre muligheder end tidligere for at inddrage diskussioner, refleksioner, metodeafprøvning og lignende i hvert fald i beretningsfasen. Hvor det tidligere var 33 % af udgravningslederens timer på udgravningen, der

var grundlaget, er det i dag 25 % af hele udgravningsholdets timeforbrug på udgravningen, der danner beregningsgrundlaget for beretningstiden. For et tremandshold, der graver i en uge, er den efterfølgende beretningstid for udgravningslederen forøget fra 12 til godt 27 timer. Dette er der da også taget højde for i de udsendte vejledninger for beretning og bygherrerapport, idet der netop er indsat forslag til nogle mere reflekterende afsnit, som en ”diskuterende sammenfatning”, et afsnit om perspektiver og en beskrivelse af det fortidsmindelandskab, det undersøgte objekt kan have indgået i. De udsendte vejledninger skal desuden opfattes som en opregning af de punkter, der som minimum skal være indeholdt i en beretning; hvad man ønsker at tilføje derudover er helt op til udgravningslederens vurdering og metodevalg.

Der er næppe nogen tvivl om, at de nuværende økonomiske vilkår for selve udgravningsfasen, det faktum, at det ofte vil være en privat bygherre, der betaler samt den stigende fokusering på naturvidenskabelige resultater giver vanskelige vilkår for udviklingen af en postprocessuel arkæologi, men vanskelighederne er ikke uoverstigelige, og det er heldigvis stadig op til den enkelte udgravningsleder at vælge den metode, vedkommende ønsker at anvende. Måske skulle vi starte med at genindføre den gravebog, som vore forgængere opfattede som uundværlig, men som mange steder blev afskaffet, da man indførte de mange skemaer? Det ville i hvert fald give arkæologen en mulighed for løbende at nedfælde sine overvejelser og sin tvivl, forløbet af diskussionerne under udgravningen og de besøgendes kommentarer.